

A művének stílusára vonatkozó kifogásokkal kapcsolatosan arra hivatkozott, hogy tanulmányában a korhangulat érzékeltetésére is törekedett, s ezért alkalmazta az akkori kedvelt szerkezetes megoldásokat és a körmondatokat.

Köszönetet mond opponenseinek: tanácsaikat, megjegyzéseiket, ahol lehet, figyelembe fogja venni.

Gáldi László megállapításaival egyetért. A kiadások minél gondosabb előkészítése igen fontos, s e téren a nyelvészekre jelentős feladatok hárulnak.

Balázs János hozzászólásával lényegében egyetért. A tőle felhozott analógiákat hasznosaknak tartja, s megjegyzéseit köszöni.

Benedek Marcell kifogásait nem egészen érti. Jelen tanulmányában stilisztikai fejtegetésekbe nem bocsátkozott. Ilyesmi nem tartozott vállalt feladatai közé. A szókincsbeli, mondatfűzésbeli, stilisztikai kérdésekkel jelen művének folytatásaképpen később kíván foglalkozni.

Amit Zolnai Béla mond a norma és a normátlanság kérdéséről, valamint egy irodalmi-nyelvészeti műszótár szerkesztéséről, azzal teljesen egyetért. Köszöni a megjegyzéseket és a kiegészítéseket.

Az opponensek és a hozzászólók a jelölt választát elfogadták. A bizottság ezután a következő határozatot hozta:

„Benkő Loránd doktori értekezése hatalmas anyag alapos feldolgozásával, a külföldi és a hazai irodalom gondos tanulmányozásával és felhasználásával, a dialektikus módszer mintaszerű alkalmazásával készült. A szerző finoman elemzi a XVIII. századi irodalmi nyelvünk fejlődésére döntő hatású tényezőket. Műve nemcsak nyelvészeti, hanem irodalomtörténeti, művelődés- és társadalomtörténeti szempontból is igen jelentős, s a további kutatásoknak is kitűnő alapjául szolgál. Ezért a Bíráló Bizottság *egyhangú* határozatával javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Benkő Lorándnak a nyelvészeti tudományok doktora fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta:

Balázs János

a bizottság titkára

FOGARASI MIKLÓS „ADALÉKOK AZ OROSZ NYELV NEMZETKÖZI EREDETŰ KÉPZŐINEK TÖRTÉNETÉHEZ” C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKKEZÉSÉNE VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. október 4-én tartotta az értekezés vitáját. A vitán a következő bizottság működött közre: elnök: *Kniezsa István* akadémikus, titkár: *Sipos István*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa; tagok: *Hadrovics László* levelező tag, *Király Péter*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa, *Baleczky Emil* docens.

GÁLDI LÁSZLÓ opponensi véleményében kifejti, hogy az orosz nyelvnek nagy szerepe van mind a nyugat-európai képzők átvételében, mind pedig elterjesztésében. Ezért szerencsésnek tartja a jelölt hatalmas anyaggyűjtésen alapuló lexikológiai témaválasztását, még az időszaki elhatárolást — XVII—XVIII. század — sem kifogásolja, mert kitekintést ad mind a korábbi nyelvállapotra, mind pedig a XIX. század első felére. Mindössze egy szömutatót hiányol a szóanyag áttekinthetősége és ellenőrizhetősége szempontjából.

Bár nem hasznosította a jelölt A. Graur román akadémikusnak a vándor-szavak eredetére vonatkozó fejtegetéseit, általában helyesen tárgyalja a nemzetközi szavak jelentőségét. Öröndetes, hogy — a Szovjet Akadémia nyelvtanától eltérően — lehetőleg mindig különbséget próbál tenni az idegen képzők és az orosz tövekhez is járulható, tehát orosz képzők között. Kár, hogy a szóanyag szemantikai mozzanataival csak alkalmilag foglalkozott. Ezt annyira természetesnek vette, hogy pl. a *lidírovať* szót (6. l.) mindennemű jelentés feltüntetése nélkül közölte.

Forrásainak kiválasztásánál öröndetes, hogy eddig kevésbé hasznosított forrásokat, így oklevélgyűjteményeket is felhasznált. Kár viszont, hogy a jövevényszók szöveggörnyezetét szinte teljesen elhanyagolta, ez pedig a jelentéstartalom és stílusárnyalat megállapításánál eltorzuláshoz vezethet. Igen jó a legtermékenyebb idegen suffixum, a magyarban is jól ismert *-ista* képzőnek funkciójában is jórészt megfelelő orosz *-ist* képző bemutatása. Ennek a dokumentációs anyaga elismerésre méltó, s ezt kisebb-nagyobb elírásai sem rontják le. A „hibrid” terminust több óvatossággal kellene kezelni.

Az *-izm* képzőről szóló fejezet kidolgozása már nem áll ilyen biztos alapokon, több simításra szorul. A vélekedése itt is helyes, de elgondolását nem öntötte eléggé gondos formába. A kezdeti *-ism*, *-izm* kettősség francia eredetre vezethető vissza.

Benyomása szerint a *-tor* képző családját a szerző túlságosan tágan értelmezte, az ie. *-tr-* képző varázsa túlságosan messzire csalta. Egyik-másik jelenség és szó idevonása kérdéses (pl. *butor*, *miniszter*, *burgmistr*, *jefrejter*, *forester* stb.).

Problematicusnak látszanak az *-it* képzőről tartottak. A latin *-itis* betegségnevképző feltétlenül elválasztandó a görög *-ites* ásványszóképzőtől.

Szemléltető az önálló orosz fejleményeket mutató *-až* képző tárgyalása. Itt a szemantikát is fokozottabban veszi figyelembe, de nem indokolt a *mjatež*, *grabež* idevonása.

Jól és színesen dokumentálja a *-tura* képzőt, amelynél kitekintést ad az újabb nyelvhasználatra is. A *chaltura* szó etimonja talán nem a *chartula*, hanem a *chartularium* szó népies megrövidülése.

Nem ilyen sikerült a *-cija* képző tárgyalása. Itt nem választotta el eléggé világosan a *-cija* szuffixumot a népes *-acija*, *-fikacija*, *-izacija* és az *-icija* csoporttól.

Pontosan és érdekesen ír a melléknévképzőkről, pl. az *-al'nyj* képzőről. De a *bukval'nyj*-nak nem lehetett alapja a *literál'nyj*, mert ez valószínűen újabb keletű.

Szemantikai mozzanatok felhasználásával jó eligazítást ad a jelölt az *-irovať*, *-izovať*, *-izirovať* képzőváltozatok dzsungelében.

Az opponens Fogarasi disszertációját — „némely szempontjának vitatható hézagossága ellenére” — úttörő jelentőségű orosz nyelvtörténeti munkának tartja. Reméli, hogy a XIX. század második felét és a XX. századi fejlődést is feldolgozza. Az értekezést elismeréssel fogadja el.

PAPP FERENC, a másik opponens, érdeklődéssel várta és vizsgálta a dolgozatot, mert „az orosz nyelv idegen elemeinek kutatása eléggé elmaradott terület az orosz filológia más ágaihoz képest”. Merész vállalkozásnak is tartja, mivel a szerző magyar könyvtárakra volt utalva.

Az anyaggyűjtéssel kapcsolatban a jelölt az eddigi kutatásokra támaszkodik, kevés közvetlen forrást használ. Opponens ezzel nem érthet egyet,

mert a másod-, harmadkézből való adatszerzés a tudományos munka kárára válhat. A továbbiakban vitába száll a jelöltnek az oroszra vált idegen (nemzetközi) eredetű képző kritériumát illetően. („Az idegen, nemzetközi eredetű képző oroszra válása kritériumának azt tartom, ha a képző eredeti vagy ahhoz hasonló jelentésmódosító funkcióval — akár csak egy szóban is — orosz szótához járul.”) Ellenvetésül azt hozza fel, hogy néha egy vagy két „orosz + nemzetközi képző” összetételű szavak szűk csoportnyelvek, nem irodalmiak, familiárisak, tréfás parole-képződmények (pl. az *-al'-(n)*-képző *bukvalnuj, avralnj*; a *-tura* képző: *verhotúra, haltúra, de pechturá*). Ez utóbbiak etimológiáját nem találja eléggé meggyőzőeknek. Nem tartja pontosnak a *pechturá* értelmezését, amely már hangsúlyával is kiválik e csoportból. Úgy látja, hogy a jelölt által alkalmazott kritérium merev alkalmazásával egyik-másik szócsoporthoz kizorol a keretből, esetleg már eleve ki is marad (pl. a *-bel(n)* képző: *čítabelno*). Ezek kiküszöbölésére egy szélesebb alapelvet javasol a képző kritériumául, amely még néhány más képző vizsgálatát is lehetővé tenné.

A feldolgozás *mikéntjével* kapcsolatban félrevezetőnek tartja a kérdéses képzőket tartalmazó szavakon kívül a „származékok” számszerű nyilvántartását és előfordulási gyakoriságuk jelölését. E számok mögött ugyanis Szmirnov adatai állnak, s azok nem felelnek arra a kérdésre, hogy hányszor fordult elő egy-egy típus. De a későbbi szótári feldolgozások sem adnának erre pontos választ a szótárirók szubjektív válogatása miatt. Kiváló forrás a Puskin-szótár, ez azonban az „előfordulás mennyiség adatait teszi kiértékelhetetlenné”. Ezért a munka végleges megfogalmazásánál az „előfordulási sűrűség”, „statisztika” stb. szavak kihagyását javasolja, mint a tudományos nyelvstatistikai értelmezésnek nem megfelelőket.

A magyar és orosz helyesírásra tett megjegyzése után megállapítja, hogy a jelölt igen alapos munkát végzett, s ennek a munkának a gyümölcse „alapjában véve jó”.

Válasz az opponenseknek:

Gáldi Lászlónak válaszolja, jogosnak ismeri el a szómutató számonkérését, s kiadás esetén el is készíti.

A *hibrid szó* terminus-technikust szükségből használta s a cseh nyelvészekről vette, bár az olasz nyelvészeti munkákban is előfordul. A *lidírovat'* igével kapcsolatban a szemantikai kiegészítéssel egyetért.

Bár bevezetésében utalt rá, hogy munkája „sajátos, szóképzéstörténeti célkitűzése” nem engedi meg a következetes etimológiai megjegyzéseket s ezért szóadatait csak alkalmanként fogja értelmezni, mégis jogosnak érzi „a képzők meghonosodását illusztráló jövevényszók szövegkörnyezetének” a számonkérését. Ennek a teljesítése azonban erősen hátráltatta volna a dolgozat elkészültét, ezért — amint Gáldi László is megállapítja — csak néhol tudott ennek eleget tenni.

A *-tor* képző családjának bő tárgyalásával kapcsolatban úgy érzi, hogy csak a teljes panoráma alapján rajzolható meg a fejlődési vonal s egy, esetleg néhány tendencia uralkodóvá válása.

Papp Ferenc következtetését a szövegkutatással kapcsolatban túlméretezettnek tartja. Igaz, hogy csak öt munkát dolgozott fel önálló szövegkutatással (de ezek igen nagy terjedelműek), s bár néhány lényeges szövegkiadásra és lexikográfiai munkára maga bukkant rá könyvtárainkban, kétségtelen, hogy több forrásmunkát is meghozathatott volna. Kutatásai során azonban

az a véleménye alakult ki, hogy további szövegek vizsgálata már vagy egyáltalán nem, vagy csak jelentéktelenül módosította volna végső következtetéseit.

A képzőkkel kapcsolatos szempontja az volt: „idegen eredetű orosz képzőkről” vagy „idegen, még oroszra nem vált képzőkről” van-e szó. Szerinte ez felel meg a reális nyelvi tényeknek, a fennálló nyelvi helyzetnek.

A vizsgált képzőtípus meghatározási kritériumával kapcsolatban úgy véli, hogy Papp Ferenc félreértette őt. Ő nem mereven alkalmazta meghatározását, s a szovjet szerzőknek az *-izirova* képzővel kapcsolatos megjegyzését éppen ezért fogadja el csak azzal a módosítással, mert „meg kell különböztetnünk az orosz nyelven belül is idegen eredetű, de már élő, oroszra vált képzőket az idegen képzőktől, amelyeket az oroszul beszélőknek csak viszonylag kis része érzékelhet képzőkként bizonyos élő vagy holt európai nyelvek ismerete alapján. Ez ugyanolyan jellegű megkülönböztetés, mint amelyet pl. a tulajdonképpeni jövevényszavak (kölesónyszavak) és az ún. idegen szók között teszünk — (vö. Bárczi, Bevezetés a nyelvtudományba, 55.).

Ezt az alapelvet mint helyeset és jogosat alkalmazta a tárgyalt képzőtípusra.

A Grammatika Ruszkogo jazyka egy szinkron, mai nyelvállapotra vonatkozik, s felfogása alapján elmosódik a határ az idegen szavak és az orosz nyelvben képzett szavak között. A disszertációban közölt kritériumot szükséges munkahipotézisként alkalmazta, mivel sem az orosz képzők, sem a jövevényszerű képzők története nincs még megírva. Ezért vonta vizsgálat alá a néha csak szűk csoportnyelvi, familiáris, tréfás vagy gúnyos használatú — tehát nem irodalmi szavakat is. Indokolja ezt az is, hogy a szókinés tagozódásában nincsenek merev határok. Kritériuma — mint tájékozódási pont — alkalmazása mellett többféle átmeneti jelenségre is rámutat a képző élővé válását megelőző időben. Felfogása alátámasztására idézi még V. Kostomarov (*K voprosu ob internacional'nykh suffiksach v russkom jazyke*. *RJaVŠ* 4, 1956, N° 6, 7—8) szovjet nyelvészeti cikkét.

Igaz, hogy néha benne is kétség merült fel, vajon a maga szabta keret-höz tartozik-e egyik-másik szócsoporthoz. Ilyenkor sokoldalú vizsgálódás után próbált csak dönteni (pl. a *-tura* képzőnél). Az „elvont kollektívum”-nak minősített *pechtura* szónál az „elvont” jelzőről lemond mint hibáról és félreérthetőségről. Egyébként a *pechturát* helyesebb feltevés hiányában kénytelen egyelőre hibridnek venni, akárcsak a *verchoturát*.

A *-bel'n* képzőt nem tartja nemzetközinek, valamint a *-ša* képzőt sem. Néhány nemzetközi suffixumot (*-ant*, *-ent*, *-ata*) is elhagyott, mivel nem tudott velük biztos hibrid képzéseket kimutatni. A nemzetközi praefixumok (*kontr-*, *anti-*, *archi-*) pedig az anyag egységét bontották volna meg.

Szótatisztikájának valóban „elég kevés köze van azokhoz a kutatásokhoz, amelyeket legújabbban a szóállomány statisztikai vizsgálataként folytatnak”. De ilyet nem is kívánt, mert nem is tudott volna adni, ilyenre „jelenleg a mi viszonyaink között aligha lenne lehetőség”. Csupán a statisztika alkalmazásának fontosságára kívánta felhívni a figyelmet. Táblázataiban négy adatot közölt. Ezek közül a 2. (előfordulási sűrűség) a vizsgált forrásokban) és a 4. (a tárgyalt képzőkkel alkotott szavak előfordulási sűrűsége) szigorúan véve valóban viszonylagosak, s ezért nem is épített rájuk következtetéseket. Megbízható bizonyító erejűeknek tartja viszont az 1. (A kérdéses képzőket tartalmazó szavak száma) és a 3. (a fenti szavakkal egy etimológiai képzetsort alkotó szavak) pontokat, bár szóanyagának csak 1/3-a

származik közvetlen kutatásból. — Ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy Papp Ferenc kissé lebecsüli a szótárak tanulmányozásának jelentőségét. Még ha fel is tételezhető bizonyos szubjektivitás a szótárak szerzőinél, de összességük kritikai tanulmányozása mégis biztos támpontot ad.

Puskin felfogását az idegen szavakkal kapcsolatban a szovjet nyelvtudomány ma is osztja. A megvizsgált anyag jelentős része pedig az 1847-es akadémiai szótárból származik. Így a felhasznált példaanyag megközelítően reálisan tükrözi az orosz jövevényszókincs fejlődését s a statisztika 1. és 3. pontjának adatait kibővített dokumentáció sem változtatná meg.

Az opponensek és a jelölt meghallgatása után a kiküldött bizottság a következő határozatot hozta: „Fogarasi Miklós értekezése már témaválasztásánál fogva is nagy jelentőségű orosz szótörténeti munka. Annak ellenére, hogy a szerzőnek nem volt módja helyszíni kutatásokat végezni, mégis elégséges anyaggyűjtést végzett ahhoz, hogy a nemzetközi eredetű képzők fejlődését nagy vonásokban meggyőzően mutassa be. Tanulmánya értékes adalék az orosz szóképzés történetéhez és az etimológiai kutatásokhoz.

Mindezek alapján a bírálóbizottság *egyhangúlag* javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Fogarasi Miklósnak a nyelvészeti tudományok kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta:

Sipos István

a bizottság titkára

MOLNÁR JÓZSEF „A KÖNYVNYOMTATÁS HATÁSA A MAGYAR IRODALMI NYELV KIALAKULÁSÁRA A XVI. SZÁZADBAN 1527–1576 KÖZÖTT” CÍMŰ KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

1960. december 13-án folyt le Molnár József kandidátusi értekezésének vitája a következő bizottság előtt: elnök: *Pais Dezső* akadémikus; titkár: *Imre Samu*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa; bizottsági tagok: *Balázs János*, *Berrár Jolán*, *Hexendorf Edit*, a nyelvészeti tudományok kandidátusai, *Kőhalmi Béla*, *Wéber Antal*, az irodalomtudomány kandidátusai.

Elsőnek BÁRCZI GÉZA *aspiránsvezető* ismertette véleményét a jelölt munkásságáról. Rámutatott arra, hogy a XVI. század döntő fontosságú kora irodalmi nyelvünk történetének, ekkor tömörül viszonylagos egységbe egy olyan nyelvjárás fölötti, írott nyelvváltozat, amelyből fokozatos egységesülés útján kibontakozik mai irodalmi nyelvünk. Ennek a fontos korszaknak alaposabb megismeréséhez járul hozzá Molnár József értekezése, amely tárgyával, eredményeivel nemcsak a nyelvtudományt, a helyesírástörténetet, hanem az irodalomtörténetet, a könyvtörténetet és a művelődéstörténetet is érdekli. A szerző, bár természetesen a nyelvész oldaláról nyúl a kérdéshez, nem téveszti soha szem elől a többi szempontot sem. Molnár a régi magyar könyvek és e könyvek történetének igen alapos ismeretével fogott témája kidolgozásához, így sok új mondanivalója is van. Munkája nemcsak sok új eredményt hoz, hanem a későbbi kutatásokhoz is igen jó alapot ad.